

COMUNICACIÓ

Martí Teixidó i Planas (Societat Catalana de Pedagogia): *Bellesa i educació en la societat postmoderna*

És certament necessari que els filòsofs reobrin el diàleg sobre la bellesa en una societat de masses i de consum que fa poc més d'un segle va posar per davant el valor de la moda lligada a la novetat, al que fa la majoria, amb una certa despreocupació per la bellesa. Però avui ja ni la moda és novetat suficient i cal anticipar-se adoptant les noves tendències (sigui en el vestir, en música, en narrativa... en tot). És una societat que ha volgut ser tan moderna, que explota tant la novetat que tot esdevé efímer, transitori; que cal reinventar contínuament fins a donar per bella qualsevol creació que trenqui amb el canon precedent.

La Postmodernitat ha entrat com a crítica a una Modernitat dura marcada per la raó universal, per l'ètica i per l'esforç per contribuir al progrés i assolir un projecte. La Postmodernitat defensa l'estètica (potser dissociada de l'ètica), el present enfront del futur, la sensació que dóna més sentit que la raó. No hi ha canon estètic. Qualsevol cosa pot ser presentada com a bella. És l'estètica del «tot s'hi val» si és capaç de sorprendre, de distingir-se, de trencar. «Cultura del simulacre» (Baudrillard), «L'era del buit» (Lipovetsky), «Pensament feble» (Vattimo), «Societat adolescent» (Finkielkraud). El denominador comú? Allò que es pot comercialitzar.

A diferència de Sòcrates que acaba el diàleg amb Hipias, venedor de discursos bells, dient que comprèn que «les coses belles són difícils», avui s'imposa la facilitat. Si res no és per tota la vida, si una peça de vestir és per a una sola temporada, no cal que sigui resistent i ben acabada, i per pocs euros ja es fa l'efecte desitjat. Si amb un pentinat atrevit als pocs dies ja no m'hi trobo, ja el canviaré.

Això té efectes clars en l'educació, en l'educació familiar i en l'educació escolar, aquella que els il·lustrats van reclamar per a tots els ciutadans per fer reals els valors de llibertat (de

pensament, de consciència, de gust...) d'igualtat (accés universal de tots). De la crítica de la Postmodernitat acceptem que ve a frenar els abusos despòtics de la Modernitat i a una certa edat de la vida, després d'haver construït, potser tots hem d'aprendre a desconstruir per foragitar els absolutismes i els fonamentalismes de tota mena.

Però en el cas de l'educació dels petits infants, adolescents i joves, ¿podem relativitzar-ho tot? ¿Podem presentar com a bella qualsevol realització, bé perquè sorprèn o perquè és trencadora? ¿Valorem qualsevol realització de l'infant perquè és obra autèntica, perquè és espontània de l'infant?

Que l'infant pot trobar plaer en remenar, en pintar amb les mans, en potinejar ja ho sabem i entenem. Però ¿no es tracta de passar del *plaer* més sensorial natural al *gust* per la bellesa que es contrueix culturalment? Que l'infant gaudeix podent cridar a cor que vols per qualsevol beneiteria a l'estil televisió ja ho sabem. Però ¿deixarà de ser lliure si li anem ensenyant dia a dia a contenir-se, a cantar suaument, a somriure i a aplaudir mesuradament?

La imatge de l'escola, habitualment, llevat de digníssimes excepcions, no és un entorn amb cura estètica, les classes carregades de recursos a educació infantil i primers anys d'educació primària no sempre aporten un patró estètic visual que mereixi ser interioritzat. A les classes hi pot haver piles de materials desordenats i uns fils poden creuar l'espai com a estenedors en qualsevol direcció amb papers pintats. Als darrers cursos d'educació primària i a l'educació secundària les classes estan més aviat despulades; ni fan goig estètic, ni desvetllen l'interès pel coneixement. Sovint hem vist imatges enregistrades que ens mostren per televisió; el professor està explicant davant dels alumnes i veiem cadires trabucades sobre la taula amb les potes enlaire i ens hem habituat a aquest mal gust.

Jo no penso que siguin assumptes menors. El gust estètic, la bellesa es va interioritzant per contemplació de la natura i per habituació a la cultura. Avui els nostres alumnes, poca natura contempen i més que mai hem de tenir cura dels models estètics que tenen al seu entorn. Amb intenció de modernitat i de

pedagogia innovadora darrerament es fa «treballar» Miró, Picasso, Klee, Kandinsky als infants de quatre o cinc anys i això és cremar etapes d'evolució del gust estètic.

La bellesa en l'herència dels clàssics: Plató, Llull, Schiller

Sense pretendre reduir l'estètica a un canón, cal considerar la bellesa en l'herència dels clàssics. Possiblement sigui un procés evolutiu que ha fet la humanitat en una cultura determinada i que cada infant ha de fer de manera sintètica per esdevenir ell mateix, en el seu temps i circumstància i qui sap si transcendent-los.

Plató, en boca de Sócrates, cerca la bellesa ideal, allò que fa que les coses siguin belles; no es conforma amb qualsevol acceptació de la bellesa i resta sempre insatisfet, obert a la recerca¹. I desconfia: «si algú em diu que qualsevulla cosa és bella perquè té un color ufanós, o per la seva figura, o per qualsevulla raó d'aquestes, les deixo córrer totes, ja que tot plegat només em causa confusió, i em quedo amb la convicció simple, elemental i potser ingènua que una cosa és bella només per la presència o la comunicació d'aquell bell en si...»² Potser és l'antídot per no imposar cap canón. A *La república* defensa educar per mitjà de la música i de la gimnàstica, no per tenir cura del cos sinó de l'ànima, per evitar esdevenir massa tou o massa rude. Plató, ciutadà d'una cultura urbana, veu l'humà com a creador de bellesa, és una *bellesa cultural*.

Ramon Llull contempla la *bellesa en la natura* creada. Retrobar la natura i el seu creador allibera de l'embrutiment. És una bellesa espiritual ben distant de la corporal. «Naturalment ama hom bellea, per ço car Déus ha bellea. La qual bellea és sperital». Veu així mateix la bellesa en l'enteniment humà, la capacitat de conèixer i comprendre les lleis de l'univers: «una santa ànima stava en conemplació, e vesia gran bellea en son entendre e en son enteniment, car l'enteniment entenia que

1. És la posició que manté Sòcrates durant tot el diàleg amb Hípias.

PLATÓ: *Hípias major*:

2. PLATÓ, *Fedó*, 100d.

podia entendre Déu, e en aquest poder entenia gran bellea»³. D'aquí se'n deriva la bellesa de la paraula que segueix al silenci i rau no tant en l'efecte sonor i retòric, sinó en el seu enraonament, en la seva autenticitat.

En Schiller trobem la integració, la relació entre *belleza objectiva de la Natura* que prové tant de la raó com de l'emoció, i de la *belleza subjectiva de la Cultura* d'on deriva la llibertat de creació. Belleza artística sobre belleza racional natural objectiva. La belleza en grau més sublim és la que pot integrar la belleza objectiva, la belleza de creació estètica amb llibertat tècnica i sense contradicció amb la bondat ètica. Reclama l'educació estètica de l'humà quan ja entreveu l'esbiaixament dels il·lustats francesos cap a la racionalitat excoent que duu al terror. Amb l'educació estètica, la belleza comporta relació d'equilibri harmònic, dinàmic objecte-subjecte, gust cultural-plaer físic-sensorial.

L'etòleg Konrad Lorenz observa la llei de la doble quantificació en la conducta animal: relació entre impuls intern i l'estímul extern però que en l'humà queda modificat per l'aprenentatge de conductes. *El gust s'educa*, s'exercita i cada vegada pot atènyer objectes més refinats, més complexos fins podent arribar a la sublimació cospant les essències, la senzillesa en la complexitat. Pot llavors trobar-se la senzillesa. «La senzillesa de la forma no implica la simplicitat de la seva experiència» –diu Robert Morris, definidor del Minimalisme.

De la revolució de la Modernitat a la instrumentalització estètica o l'estètica instrumental

Schiller ja crítica la Il·lustració que en la seva realització a França ha mostrat l'alienació de l'esser humà, la conculcació del principi de llibertat de la consciència humana. «El hombre se refleja en sus hechos, y ¡qué espectáculo nos ofrece el drama de nuestro tiempo! Por un lado salvajismo, por otro apatía: ¡los dos casos extremos de la decadencia humana, y ambos presentes en una misma época!»⁴ (Beethoven expressa amb la

3. RAMON LLULL, *Llibre de meravelles*, vol. IV, XCIII, 25 1 i 25

4. Friedrich SCHILLER, *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*, V, 3.

simfonia Heroica aquesta decepció pels il·lustrats)⁵. Exalça els grecs que no per bastir una cultura van perdre la vinculació amb la natura i mostraven una senzillesa, que no veu al seu temps, que els feia a la vegada filòsofs i artistes, delicats i enèrgics reunint la joventut de la fantasia amb la maduresa de la raó⁶. «Por mucho que pueda haber ganado el mundo en su conjunto con esta educación por separado de cada una de las facultades humanas, no se puede negar que los individuos a los que atañe sufren la maldición de esa finalidad universal»⁷.

No podem passar per alt l'efecte dels canvis tecnològics. La fotografia és una innovació tècnica que provoca un canvi artístic a finals de segle XIX, l'inevitable canvi de criteri estètic. No té cap sentit que la pintura reproduïx objectivament la realitat. I a aquest fet s'hi afegixen els marxants d'art: el *nouveau*, la moda. Les escoles artístiques se succeeixen massa ràpidament. Darrerament, els sintetitzadors de so o els enregistraments digitats retocats pels nous professionals sonòlegs produeixen efectes musicals inaudits. Els llargs aprenentatges d'ensinistrament per dominar l'instrument es posen en qüestió i els gustos musicals es multipliquen.

L'Escola de Frankfurt (Horkheimer, Adorno) ja als anys quaranta s'oposaven a la raó instrumental, denunciaven la indústria cultural, una total instrumentalització de la cultura. Amb tot, Adorno, en la Teoria estètica, concep l'art com una obra no acabada, incompleta, que ha d'incorporar la mediació del contemplador amb la diversitat estètica que això comporta. Això sols serà possible si s'educa estèticament, d'infant, el contemplador. L'estat estètic de Schiller és reprès per Marcuse portant-ho a una sublimació positiva a través de l'art i de l'eros cultural amb la bellesa, la imaginació i el joc. Educació de la

5. Tanmateix també Beethoven, va quedar decebut de Napoleó i ho expressa a la Simf. 3, Heroica, 2n mov. que inicialment s'havia de titular Bonaparte.

6. Friedrich SCHILLER, *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*, VI, 2.

7. Friedrich SCHILLER, *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*, VI, 14.

sensibilitat en la cultura (*La revolution permanente* que canta G. Moustaki, *Sans la nommer*). Però aquest és un procés que ha de fer cadascú, al seu pas, sense accelerar-se per modes o tendències; fer-ho per camins diversificats. La democràcia també es realitza en això. El mercat de l'estètica del segle xx ha creat una desestabilització total i permanent. Tots a la caça de noves tendències, a descobrir nous genis de l'art. Art o economia de l'art?

Boris Groys, filòsof de l'art i la comunicació, ha abordat aquesta perspectiva: sobre el que és nou i l'economia cultural. «En suma la obra de arte o la teoría deben producir tensión entre el valor cultural máximo y el objeto más profano, al que ese valor se añade para que pueda ser acogido en los archivos culturales. Una obra tal demuestra la posibilidad más radical de contemplar la totalidad de la situación cultural, y al mismo tiempo el máximo riesgo que va unido a esta posibilidad. [...] Lo nuevo como una transgresión o una síntesis definitiva que superase de modo absoluto todas las fronteras de valor es un imposible. Pero si fuera posible, no sería más que un punto de partida de una nueva y absoluta jerarquía de valor»⁸. Aquest procés que duu a normalitzar l'excepció, la raresa per efecte dels mitjans de comunicació es multiplica i s'instrumentalitza de manera impensada. Una fenomenologia dels mitjans constitueix la segona part de la tesi de Boris Groys.⁹ L'espai mediàtic està sota sospita; les idees crítiques minoritàries posen en qüestió l'espai mediàtic i és possible que arribin a ocupar-lo però també les noves idees i criteris passaran a estar sota sospita.

L'educació de/en la bellesa i la institució escolar moderna

La institució escolar inspirada pels il·lustrats, il·luministes, va anar arribant a tots els ciutadans en el decurs del segle XIX. Decantada cap als il·lustrats francesos que enaltint la raó

8. Boris GROYS, *Sobre lo nuevo. Ensayo de una economía cultural*. València: Pre-Textos, 2005, p. 124-125.

9. Boris GROYS, *Bajo sospecha. Una fenomenología de los medios*, València: Pre-Textos, 2008.

objectiva van anar deixant de banda el sentiment subjectiu, la instrucció universal deixava poc temps a l'educació estètica.

Als inicis del segle xx, l'Escola Nova, amb influències existencialistes que reclamen que cada individu ha de fer el seu projecte de vida, impulsa l'entorn natural i l'educació estètica. «L'Escola Nova ha de ser un ambient de bellesa»¹⁰. Eduard Spranger (1919) es refereix a la formació fonamental que comença a l'escola de les primeres lletres que ha d'incloure el treball productiu, «l'excitació estètica» i una vida escolar que ofereixi una imatge del mode i costums alemanys. Aquest pensament és introduït a Catalunya per Roura-Parella que de 1930 a 1932 havia seguit els cursos de Spranger a Berlín. «La constant preocupació per les ciències de l'esperit [...] de Roura-Parella [...] va constatar la importància d'escoltar la veu dels poetes i d'observar la imatge dels pintors per tal d'aconseguir una educació que encaminés l'home [l'humà] vers les regions de la sensibilitat espiritual»¹¹.

John Dewey, el filòsof de la Progressive School, també reflexiona sovint a partir de l'educació grega: «La experiencia directa suficiente es aún más que un asunto de cualidad [...]. Antes de que la instrucción pueda ponerse seguramente a transmitir los hechos y las ideas mediante signos, tiene que proporcionar situaciones auténticas en las que la participación personal descubra el sentido del material y los problemas que transmite. [...] Un individuo puede haber aprendido ciertas características que se estiman convencionalmente en música [...] Pero si su propia experiencia pasada, a lo que ha estado más acostumbrado y que ha gozado más ha sido una musiquilla popular, sus medidas activas o de actuación se habrán fijado en ese nivel popular»¹².

10. Punt 27 dels 30 punts de l'Escola Nova redactats per Adolphe Ferrière el 1913.

11. Eulàlia COLLELDEMONT i Conrad VILANOU, *Joan Roura-Parella. En el centenari del seu naixement (1897-1983)*, Facultat de Pedagogia, Universitat de Barcelona, 1997, p. 22.

12. John DEWEY (1916), *Democracia y educación*, Madrid: Morata, 1995, p. 200-201,

«L'educació per a la bellesa és el camí per arribar al coneixement i també a la bondat. Fins i tot a la llibertat [...] hi ha una articulació forta entre bellesa i bondat» –diu Joan Manuel del Pozo, conseller d'educació i universitats estat¹³.

L'educació estètica comença per un ambient de bellesa, de paraula ben dita, de gest mesurat, d'entorn visual, de suggestions musicals, de plantes i enjardinament, d'estil de relacions personals. La institució escolar actual obsedida pels resultats escolars, pels aprenentatges instrumentals no és ni eficaç, ni eficient, ni gratificant i sembla no tenir temps, petits temps de contemplació estètica.

No tot depèn de l'escola i cada sector assenyalava l'altre com a culpable. Es canvien les lleis d'educació prometenent la gran solució, la intervenció pedagògica fonamentada s'afebleix. L'educació estètica, l'acció per suscitar la bellesa en infants i joves no hi és ni esmentada i fins i tot les àrees de caràcter artístic: visual i plàstica, música, estan totalment racionalitzades i intrumentalitzades. També en surt afectada la bellesa com a goig d'aprendre, la contemplació admirada de les lleis físiques naturals i la meravella de les descobertes científiques i de les invencions tecnològiques.

No es té cura de l'ambient estètic de l'escola, de l'aula. No tots els mestres i professors –però n'hi ha i s'ha de dir– tenen cura de la seva pròpia estètica en la imatge, en el vestir, en el parlar, en la gestualitat. Fins i tot les solucions tecnològiques que aporta l'ordinador inhibeixen el bon gust i la bona traça: retolar, il·lustrar... i es fan edicions amb un abús de tipus de lletres, amb dissenys estereotipats que il·lustren. Ni es practica ni es dona cap criteri d'ús contextualitzat, funcional i estètic. La senzillesa no és un referent, ben al contrari: dominen l'abundor, la desmesura i el consum.

Els filòsofs han de parlar alt com ja ho féu Schiller. Els creadors han de mostrar com ho féu Beethoven. Els pedagogs, on n'hi hagi, han de conjugar les dimensions ètica, estètica i

13. *Barcelona-educació*, 65, maig-juny 2008. Institut d'Educació, Ajuntament de Barcelona.

tècnica de la intervenció educadora. Els polítics han de regular el mínim: garantir l'educació de tots creant condicions, disposant mitjans i deixar fer de manera creativa. En el moment actual, rescatar la bellesa de l'abandó, de l'oblit, és necessari per a l'educació dels infants i joves com a garantia de ciutadans madurs, saludables i harmònics.

Vallès Occidental, setembre de 2009

Sr. Joan Cuscó